

ปรัชญาชีวิตที่ปรากฏผ่านอัตลักษณ์บนลวดลายผ้าทอ
ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ
Philosophy of life expressed through identity, pattern, fabric
of the Thai Song Dam ethnic group

คลทรรณรัตน์ ดิษบรรจง,*

Kontarnrat Disbanjong

พระสุทธิสารเมธี,**

Phrasutthisanmathi

บุญร่วม คำเมืองแสน***

Boonrom Kammangsaan

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University

กฤษฎา ดิษบรรจง***

Kritsada Disbanjong

สำนักงานอัยการสูงสุด, ประเทศไทย

Office of the Attorney General, Thailand

Email : Saifaa.saimook@gmail.com

Received : July 22, 2020

Revised : October 5, 2020

Accepted : October 20, 2020

บทคัดย่อ

ไทยทรงดำเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีภูมิปัญญาลวดลายผ้าที่โดดเด่นเป็นอัตลักษณ์เฉพาะสามารถสื่อความหมายที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม ซึ่งมีรากฐานมาจากความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือคติบรรพชนผสมผสานกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏ

---

* ดร.คลทรรณรัตน์ ดิษบรรจง Dr.Kontarnrat Disbanjong อาจารย์คณะศาสนาและปรัชญา Lecturer of faculty of Religion and Philosophy.

**พระสุทธิสารเมธี, ดร. Phrasutthisanmathi, Dr. อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย รักษาการคณบดี คณะศาสนาและปรัชญา Lecturer of Graduate School, Acting Dean, Faculty of Religion and Philosophy

*** รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน Assoc. Prof. Dr. Boonrom Kammangsaan หัวหน้าภาควิชาศาสนา คณะศาสนาและปรัชญา Head of Religious Department Head of Religious Department, of Religion and Philosophy

**** ดร.กฤษฎา ดิษบรรจง Dr.Kritsada Disbanjong อัยการผู้เชี่ยวชาญพิเศษ สำนักงานอัยการพิเศษฝ่ายการ อนุญาโตตุลาการ ๑ สำนักงานอัยการสูงสุด Senior Expert Public Prosecutor, Executive Director's Office of Arbitration 1, Office of the Attorney General

ออกมาในรูปของปรัชญาชีวิตด้านเศรษฐกิจ เช่น ลวดลายดอกธรรมจักร เป็นลวดลายที่ ชาวไทยทรงดำ มีแนวคิดมาจากธรรมจักร ในลวดลายมีการพัฒนาประดับด้วยกระจกไว้ตรงกลางเพื่อ ส่องสะท้อนให้เกิดแสงสว่างหรือแนวทางการดำเนินชีวิต การรู้จักประมาณ รู้จักพอดีในการบริโภคและอุปโภค เรียกว่า โภชนมัตตัญญูตา รู้จักพึงพอใจในสิ่งของหรือทรัพย์สินที่ตนได้มาและใช้จ่ายในสิ่ง ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ รู้จักประหยัด รู้จักออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ อยู่อย่างสมถะ สงบเสถียร หากประกอบกิจกรรมการผลิตให้พออยู่ พอกินในครอบครัว หากเหลือจากการดำรงชีพจึงนำไปแจกจ่ายขายต่อเพื่อเป็นรายได้ ด้านปรัชญา ด้านสังคม เช่น ลวดลายขอกูดหรือผักกูด สื่อความหมายถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ลายตัวลิงบ่งบอก ถึงพ่อแม่ที่มีความห่วงใยลูก ลายดอกผักแว่นและลายงาบ่งบอกถึงความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และ ความอดทน คุณธรรมเหล่านี้สามารถสร้างความเป็นมิตรไมตรีต่อกันในสังคม ลายหน้าเสือและ ลายแมงมุม สื่อความหมายถึงการทดแทนบุญคุณ การระลึกถึงน้ำใจไมตรีที่มีต่อกัน ปรัชญาด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณี เช่น ลวดลายเสมา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดและเรื่องการทำ ความดี ละเว้นความชั่ว การยอมรับในกฎของไตรลักษณ์ซึ่งเป็นสัจธรรมของชีวิต

คำสำคัญ : ปรัชญาชีวิต; อัตลักษณ์; ลวดลายผ้า; ไทยทรงดำ

Abstracts

Thai Song Dam is an ancient ethnic group, which owns unique patterned fabric intellect. Representing relation of authentic life, belief, culture, and ceremony, the origin of fabric intellect combine with teachings of Buddha. It shows philosophy of life economic aspect, for example pattern of Dharmachakra, inspired by Dharmachakra. It has been developed by decorating mirror in the middle of it for life path suggestion, sufficiency for sustainable consumption called “Bhojane Mattaññutā”. The methodology means self – sufficiency, moderation, and reasonableness. At the same time, it is essential to strengthen the honesty and frugality for planning and implementing in every step of life.

Philosophy of social science such as a design of Paco fern in the patterned fabric represents gratitude, Pattern of monkey represents parenthood, and water fern represents unity. These moral principles could be applied to archive amicable society.

Philosophy of culture, round of existences and karma have been reflected by pattern of Sema. Pattern of bush states benevolence malevolence and Trinity of law Acceptance which is the truth of life.

Keywords: Philosophy of life; Identities; Patterned fabric; Thai song Da

บทนำ

“ไทยทรงดำ” (Tai Song Dam Ethnic) เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ชาวไทยโบราณที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย (จุไท, จุไต) หรือเมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม เรียกตนเองว่า “ไท หรือไต (Tai)” เนื่องจากสงครามทำให้ชาวไทยทรงดำต้องอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. ๒๓๒๒ โดยพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนที่จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๕ และในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๗๗ ชาวไทยทรงดำบางส่วนได้แยกย้ายกันมาตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดราชบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวไทยทรงดำได้อพยพครั้งใหญ่อีกครั้งไปยังตำบลดอนมะเกลือ และตำบลบ้านดอน อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดสุพรรณบุรี^๑

ชาวไทยทรงดำมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ รักสงบ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีจิตใจโอบอ้อมอารีปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดี มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ยึดหลักและปฏิบัติตามความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีดั้งเดิมได้อย่างแข็งแกร่ง ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้สร้างพระราชวังที่ประทับ และทรงโปรดให้สร้างวัดมหาสมณารามที่เขาวังแห่งนี้ด้วย^๒ ในปี ๒๔๐๒ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้ทำหน้าที่ควบคุมการก่อสร้าง ได้นำชาวไทยทรงดำมาเป็นแรงงานในการก่อสร้าง หลังจากสร้างพระนครคีรีเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จแปรพระราชฐานมาพักที่พระนครคีรี ชาวไทยทรงดำทำหน้าที่ตักน้ำกินน้ำใช้ไปไว้บนพระนครคีรี และเพื่อไว้ให้พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในวัดเขาวัง (พระนครคีรี) ได้ใช้ด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวไทยทรงดำ มีโอกาสใกล้ชิดกับพระสงฆ์จนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา^๓ ประกอบกับสภาพแวดล้อม ทั้งวัดและโรงเรียนที่อิงคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวไทยทรงดำมีวัตรปฏิบัติตามหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาและวิถีทางวัฒนธรรมแบบพุทธไม่ว่าจะเป็น คติ วิธีคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีและพิธีกรรม

^๑ ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี, “ประวัติความเป็นมาไทยทรงดำ (โซ่งดำ)”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/home> [๑๕ กันยายน ๒๕๖๒].

^๒ สมุดราชบุรี, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, ๒๔๖๘), หน้า ๑๗๒ - ๑๗๓.

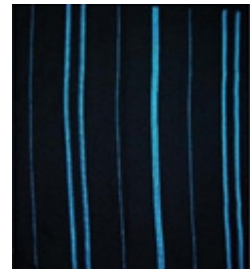
^๓ กานต์ทิศา สีหมากสุก, วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของไทยทรงดำ : กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี, (ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ๔๘ - ๕๒.

ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีการนับถือผีได้อย่างกลมกลืน จนกลายเป็นอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของชาวไทยทรงดำในยุคปัจจุบัน ซึ่งแสดงออกด้วยวิธีการถ่ายทอดผ่านศิลปะ วัฒนธรรม การแสดง หัตถกรรม ประเพณีและพิธีกรรม ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่แสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ จนทำให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมใหม่ในการดำเนินชีวิตที่มีรูปแบบของการบูรณาการ ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขท่ามกลางความเชื่อในความแตกต่างทางวัฒนธรรม^๔ โดยเฉพาะ การถ่ายทอดผ่านลวดลายผ้าทอของชาวไทยทรงดำที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ลวดลาย รูปร่าง สี สัน อันสะท้อนถึงปรัชญาชีวิตอย่างเห็นเด่นชัด

ลวดลายผ้าทอของชาวไทยทรงดำ แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ คือ ลายพญา ลายสัตว์ ลายสิ่งของ เครื่องใช้ และลายสถานที่ ดังนี้^๕

๑. ลายพญา เป็นลวดลายที่เกิดจากจินตนาการของผู้รังสรรค์ที่ได้พบเห็นถึงคุณสมบัติ อันทรงคุณค่าและสวยงามของพืชพันธุ์

๑.๑ ลายแตงโม เป็นลวดลายผ้าทอที่มีการออกแบบตามลายเป็นแนวตั้งสลับกันระหว่างผ้าฝ่ายสีครามกับสีขาว โดยลักษณะของลายเส้นสีขาว มีสีเดียวและคู่สลับกัน ลายเส้นที่มีความหนาอยู่แนบชิดสนิทกันสองเส้น เรียกว่า ลายตาเกิบ หรือลายตาคับ สื่อความหมายถึง การอยู่ด้วยกันหรือการอยู่ร่วมกัน ส่วนลายเส้นเส้นเดียวที่มีขนาดเล็กเรียกว่า ลายตาเดี่ยว หมายถึง การแยกจากกัน ลายเส้นหนาสองเส้น มีระยะห่างกันเรียกว่า ลายตาหมู่ หรือลายตาคู่ หมายถึง การจากกัน ไม่มีวันที่จะได้พบกันอีก สภาพแห่งความเดียวดายที่ต้องพลัดพรากจากคนรัก

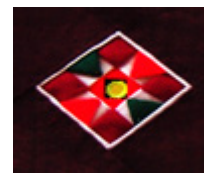

ลวดลายผ้าทอลายแตงโมยังสะท้อนถึงหลักสัจธรรมของชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตาย ที่ต้องเริ่มต้นจากการเกิดมาคนเดียว มีครอบครัว สุดท้ายก็ต้องตายจากกัน แนวคิดนี้ได้ถ่ายทอดเป็นปรัชญาชีวิตเพื่อสอนลูกหลานของชาวไทยทรงดำให้ระลึกถึงสัจธรรมในการเปลี่ยนแปลง การแยกจากกัน หรือความพลัดพรากอย่างนิรันดร์ ชาวไทยทรงดำจึงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทุกอย่างก้าวของการดำเนินชีวิตตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีสติสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะ

^๔ กาญจนา สุวรรณศิลป์ และคณะ, “ความดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวไทยทรงดำ (ลาวโซ่.) การศึกษาบ้านสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๔๔ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๕): ๙๙ – ๑๐๑.

^๕ สัมภาษณ์, นางไกร มั่นเพชร ประธานกลุ่มทอผ้าที่กระต๊อบบ้านยางลาว หมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านดอน อำเภอดำรงวิทยารัษฎา จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๒ ; กฤษฎา ดิษขรจง, “กระบวนการให้ความคุ้มครองด้านลิขสิทธิ์ในภูมิปัญญาพื้นบ้านและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘), หน้า ๙๖ – ๑๑๓. ; ญัฐพล ขอฐานานุกิตติ, “การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเชิงพาณิชย์”, วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์, ราชชมคลธัญบุรี ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๙): ๒๔-๔๖.

๑.๒ ลายดอกจัน ดอกจันมีลักษณะเหมือนจักร สีขาว แดงดำ ตามคติความเชื่อเดิมของชาวไทยทรงดำสื่อความหมายถึงรักอมตะ เพราะดอกจันเป็นไม้ดอกที่มี กลิ่นหอมลุ่มลึก น่าชวนชม แม้ว่าดอกจะเหี่ยวเฉา ร่วงโรยรา ความหอมก็ยังคงติดทนนาน นอกจากนี้ดอกจันยังเป็นไม้ดอกที่ชาวไทยทรงดำใช้เป็นคติแทนความดีในการดำรงชีวิตที่ทุกคนต้องทำดี เพราะความดีจะมีความคงทน

ปัจจุบันนิยมนำลายดอกจันมาใช้ในการประดิษฐ์ และมอบให้คู่สมรสในวันแต่งงาน เพื่อแสดงถึงรักแท้จนบริสุทธิ์ให้คู่บ่าวสาวได้ระลึกถึงความดี ความมีเสน่ห์ที่ทั้งคู่มีให้ต่อกันมาตลอด

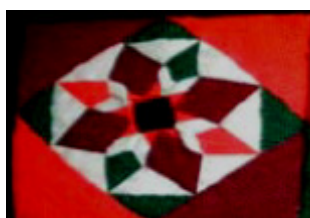
๑.๓ ลายดอกแปด เป็นลวดลายที่ชาวไทยทรงดำถือว่าเป็นลวดลายมงคล สื่อความหมายถึง แถนทั้ง ๘ ผู้เป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ประกอบด้วยแถนหล่อ มีหน้าที่ปั้นหรือหล่อรูปร่างและใบหน้าของมนุษย์ให้มีความแตกต่างกันก่อนส่งลงมาเกิด แถนแต่งมีหน้าที่ให้ความรู้ในการดำเนินชีวิตแก่มนุษย์ เช่น การทอผ้า การเพาะปลูก เป็นต้น แถนประจำทิศทั้ง ๔ ได้แก่ แถนถม แถนกลม แถนเอือก แถนหุอี ทำหน้าที่กำหนดบ่งบอกทำเลที่ดี แถนคำ มีหน้าที่ในการสงคราม แถนช่าง เทพผู้พิทักษ์รักษาความยุติธรรม ทำหน้าที่ตัดสินพิจารณาความดีความชั่วของมนุษย์ แถนแพน ทำหน้าที่สอนศิลปะ การละเล่น การร่ายรำ การดนตรี และการกวี แถนลม มีหน้าที่ กราบทูลความต้องการของมนุษย์แก่พญาแถนส่วนแถนแนน ทำหน้าที่กำหนดเนื้อคู่แก่มนุษย์และผูกมนุษย์ทั้งสองไว้ด้วยกัน

บนผืนผ้าส่วนใหญ่ของชาวไทยทรงดำมักจะมีลายดอกแปดประดิษฐ์ไว้เสมอ เนื่องด้วยความเชื่อดั้งเดิมแต่โบราณที่ชาวไทยทรงดำนับถือแถนและผี โดยมีความเชื่อว่าหากเราเช่นไหว้บูชา อยู่อย่างสม่ำเสมอ แถนและผีสามารถเนรมิตและดลบันดาลความโชคดีมาให้

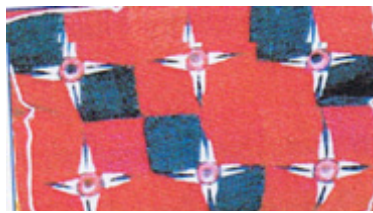
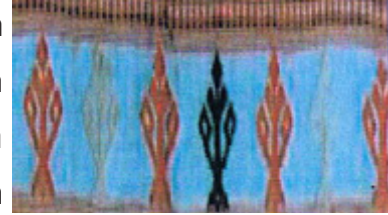
ในการทอลวดลายนี้บนผืนผ้า ชาวไทยทรงดำจะทำพิธีอัญเชิญแถนทั้ง ๘ มาร่วมประดิษฐ์เป็นลายผ้า ชาวไทยทรงดำเชื่อว่า หากสวมใส่ผ้าทอลวดลายนี้ แถนก็จะเข้ามาปกป้องรักษาให้แคล้วคลาดจากอุปสรรคอันตรายทั้งปวง เมื่อสิ้นชีวิตลง แถนจะเป็นผู้คุ้มครองดูแลดวงวิญญาณ

๑.๔ ลายดอกพิกุล พิกุลเป็นไม้มียืนต้นที่มีอายุยืนยาวนาน ชาวไทยทรงดำมักนำ ลายดอกพิกุลมาปักบนหมอนและบนเสื้อฮี เนื่องจากต้นและดอกพิกุลมีความแข็งแรงทนทาน การปัก ลายดอกพิกุลนี้แสดงให้เห็นถึงความอดทน ความละเอียด การข้ามผ่านจากลายนี้ได้ต้องใช้ความละเอียดอย่างมาก จึงมีความเชื่อกันว่า หากสุภาพสตรีคนใดสามารถปักลายนี้ได้ บ่งบอกถึงความพร้อมที่จะออกเรือน และเชื่อว่าชายใด ได้แต่งงานด้วยยอมยากที่จะเลิกรา เพราะการครองชีวิตย่อมต้องอาศัย ความอดทน

๑.๕ ลายดอกผักแว่น เป็นไม้ล้มลุกคล้ายเฟิร์น เติบโตได้อย่างอุดมสมบูรณ์บริเวณริมฝั่งคลอง หนอง บึง มีลักษณะเป็นดอกขนาดเล็ก อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ตามคติความเชื่อของชาวไทยทรงดำ เชื่อว่า ดอกผักแว่นสื่อความหมายถึง ความละเอียดอ่อน ความประณีต ความมีระเบียบ ความสุภาพเรียบร้อย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความอดทน นิยมมอบให้คู่สมรสในวันแต่งงาน

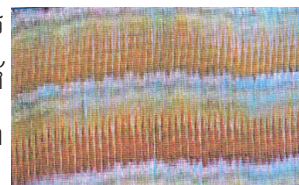
๑.๖ ลายดอกบัว ดอกบัวเป็นไม้น้ำ บานเฉพาะในช่วงเวลาเช้า ชาวไทยทรงดำจึงมีความเชื่อว่า ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของกาลเวลา การชูก้านดอกเพื่อหนีน้ำและโคลนตม เปรียบเสมือนการยกตนให้หนีจากสิ่งชั่วร้าย ไม่ประพฤติดิ และยังนิยมทอลายดอกบัวและลายขาบัวถวายพระเพื่อเป็นการขอขมาหรืออุทิศจากการทำสิ่งไม่ดี

๑.๗ ลายดอกมะลิ มีหลายชนิด เช่น ลายดอกมะลิซ้อนสองชั้น ลายดอกมะลิวัลย์ ลายดอกมะลิลา และลายดอกมะลิมีแฉก ลวดลายของดอกมะลิ ที่มีความซ้อนและแยกเป็นแฉก สื่อความหมายถึงความสง่างามและสูงส่ง ส่วนสีขาวของดอกมะลิ เป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์ ความอ่อนโยน เป็นที่รักและคิดถึง ของคนทั่วไป

ชาวไทยทรงดำเชื่อว่าลักษณะของดอกมะลิเปรียบได้กับผู้หญิง ๔ วัย คือ วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ซึ่งเปรียบกับการเจริญงอกงามของดอกมะลิที่เริ่มจากดอกตูม เบ่งบาน บานเต็มที่ และเหี่ยวเฉาโรยรา เป็นคติให้ชาวไทยทรงดำที่สวมใส่ผ้าทอลายนี้ได้ตระหนักถึงความเป็นคนที่มีจิตใจบริสุทธิ์ รู้จักกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณ ตระหนักถึงคุณค่าความเป็นลูกผู้หญิงที่มีความประพฤติด้วยจรรยา มารยาทอันงดงาม

๑.๘ ลายงา เป็นลวดลายที่จินตนาการตามความงดงามของการเรียงตัวกันเป็นกลุ่มของเมล็ดงา เมื่อนำมาปักเป็นลวดลายลงบนผืนผ้า ทำให้เกิดความงดงาม กลมกลืน ได้สัดส่วนลงตัวอย่างเหมาะสม ชาวไทยทรงดำใช้สื่อความหมายถึงความสมัครสมานสามัคคีและความเจริญรุ่งเรือง

๑.๙ ลายดอกแก้ว เป็นไม้ขนาดเล็กมีลักษณะเป็นพุ่มสูง มีความทนทานในทุกสภาพอากาศ ดอกมีสีขาว กลิ่นหอมหวานทนนาน ชาวไทยทรงดำจึงนำดอกแก้ว มาเป็นปรัชญาชีวิต ให้ลูกหลานประพฤติประดุจดังผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ มีความใสสะอาด มีความเบิกบาน มีความอดทน และเยือกเย็น

๑.๑๐ ลายดอกน้ำเต้า เป็นไม้เลื้อยยาวมีลูกตลอดทั้งปี นิยมนำมาใช้ประดิษฐ์บนผืนผ้าเพื่อมอบให้คู่บ่าวสาวในวันแต่งงานเพราะมีความเชื่อว่าการแต่งงานเป็นการเริ่มต้นในการขยายเผ่าพันธุ์

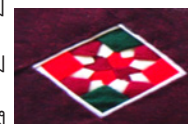
๑.๑๑ ลายผักกูด มียอดอ่อนชูงอรับแสงแดด ตามตำราเดิมเล่าว่าลูกหรือหลานสาวจะต้องไปเก็บยอดกูดมาให้คนในครอบครัวรับประทาน สื่อความหมายถึงความกตัญญู ชาวไทยทรงดำจึงปักลายนี้ไว้บนผืนผ้าแทบทุกชิ้น

๑.๑๒ ลายดอกดาว เป็นลวดลายที่ชาวไทยทรงดำประดิษฐ์ขึ้นจากดวงดาวบนท้องฟ้า มีแฉก ตรงกลางจะประดับด้วยกระจกหรือไม้ก่ได้ เปรียบความหมายได้กับความสูงส่ง บางกลุ่มชาติพันธุ์เรียกว่า ลายดอกดวง

๑.๑๓ ลายดอกดาวกระจาย ดาวกระจายมีดอกหลายหลากสี สวยงาม บานนาน เป็นชุดต่อเนื่อง สามารถเจริญเติบโต ได้อย่างรวดเร็วในทุกสภาพแวดล้อม ชาวไทยทรงดำใช้สื่อถึงความแข็งแกร่งและความสง่างามของคน ตลอดถึงความมั่นคงในความดี

๑.๑๔ ลายดอกมะละกอ สื่อถึงความหมายของความเป็นอยู่อย่าง เรียบง่าย และอดทน

๑.๑๕ ลายใบพัด เป็นลวดลายที่ชาวไทยทรงดำ มีแนวคิดมาจากใบพัด หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงที่หมุนวน ไม่แน่นอน

๑.๑๖ ลายดอกสี่ เป็นลวดลายที่สื่อถึงการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข

๑.๑๗ ลายดอกไม้แล้วเสร็จ เป็นลวดลายที่มีลักษณะตรง กับชื่อ คือ เป็นลวดลายที่สามารถต่อได้เรื่อยๆ โดยไม่รู้จกจบเหมือนกับทำไม่เสร็จ สื่อถึงการดำเนินชีวิตที่สามารถแต่งเติมได้เรื่อยๆ เช่น การศึกษาตลอดชีวิต เป็นต้น

๑.๑๘ ลายดอกเกล็ดเต่า เป็นลวดลายที่เอามาจากลวดลายของ กระจดองเต่า เพราะเต่าถือเป็นสัตว์มงคล มีความหมายถึงสุขภาพที่สมบูรณ์ อายุขัยที่ยืนยาว

๑.๑๙ ลายดอกพุ่มสวรรค์ การออกแบบลวดลายของ ดอกพุ่มสวรรค์ เกิดจากจินตนาการสรรสร้างมาจากดอกพุ่มที่จัดเตรียมไว้หน้าศพผู้เสียชีวิตเพื่อให้ผู้ตายนำติดตัวไปบูชาพญางูเพื่อรายงานการทำความดีในขณะที่มีชีวิตอยู่ ดอกพุ่มที่มีจำนวนดอกมาก

แสดงว่าผู้เสียชีวิตมีอายุน้อย ส่วนดอกพุ่มที่มีจำนวนดอกน้อยแสดงว่าผู้เสียชีวิตมีอายุน้อย ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่าดอกพุ่ม ใช้จำนวนดอกแทนความดีที่ได้ทำมาตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ ผู้ที่มีอายุน้อยย่อมสามารถทำความดีสะสมได้มากกว่า

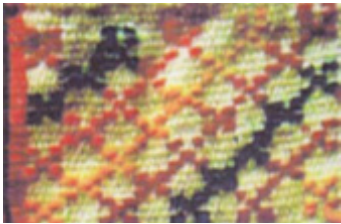
ลวดลายดอกพุ่มสวรรค์จึงสื่อถึงความดีที่ได้ทำมา สื่อถึงควมมีอายุยืน ความมั่นคงในชีวิต ความก้าวหน้าในการงาน ตลอดจนถึงการเตือนสติให้ผู้สวมใส่และผู้พบเห็นได้นึกถึงพญานาค และทำความดีสะสมไว้มาก ๆ เป็นการเตือนตนเตือนใจไม่ให้หลงผิด

๒. ลายสัตว์ ลวดลายที่ชาวไทยทรงดำนำมาปักบนผืนผ้าทอเป็นลวดลายสัตว์นั้น เกิดจากจินตนาการสร้างสรรค์ของความเชื่อเรื่องกรรม บาปบุญคุณโทษ บุญบารมี อำนาจวาสนา ความรัก ความคิดถึง และสุนทรียทัศน์แห่งความงาม โดยสื่อออกมาในรูปของสัตว์ด้วยวิธีการปัก ถัก ทอ ได้แก่

๒.๑ ลายนาค ชาวไทยทรงดำมีคติความเชื่อเดิมนานาค เป็นเจ้าแห่งงูทั้งหลาย เป็นผู้ลบล้างบาปให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ผู้ปักลายนี้ได้มักเป็นผู้สูงอายุ เป็นผู้ที่ทุกคนต้องให้ความเคารพนบ

๒.๒ ลายแมงมุม ตามคติเดิมที่ชาวไทยทรงดำได้เล่าสืบต่อกันมาถึงคุณงามความดีที่ ชายหนุ่มผู้หนึ่งถูกเสือไล่แล้วหนีเข้าไปในถ้ำ แมงมุมเห็นเข้าจึงเกิดความสงสาร ได้ช่วยเหลือโดยช่วยกันชักใยไปปิดปากถ้ำ จนชายผู้นั้นมีชีวิตรอดกลับมาได้ ลายนี้จึงเป็นลวดลายที่ปักขึ้นเป็นการระลึกถึงคุณงามความดี ความมีเมตตาจิตของแมงมุม

๒.๓ ลายปลา ตามคติความเชื่อของไทยทรงดำว่าปลาว่ายทวนกระแสน้ำ เพื่อกระโดดข้ามแก่งหินที่ขวางกั้นอยู่ในแม่น้ำดำด้วยความเพียรพยายาม อดทนต่อความ เหน็ดเหนื่อยและความยากลำบาก เพื่อต้องการไปวางไข่ที่ต้นน้ำ ชาวไทยทรงดำจึงประดิษฐ์ลายปลาขึ้น เพื่อปลุกจิตสำนึกให้ลูกหลานไทยดำมีกำลังใจที่จะต่อสู้ฟันฝ่ากับอุปสรรคทั้งหลายในชีวิตให้มีความเพียรพยายามและอดทนต่อความยากลำบากจนกระทั่งก้าวไปถึงจุดหมายปลายทางที่ตั้งไว้ และยังสร้างคติเตือนใจว่าคนเราจะสร้างฐานะขึ้นมาได้ด้วยความมุ่งมั่น มีวิริยะและมีความอดสาหะเหมือนปลาที่ข้ามผ่านอุปสรรคได้

๒.๔ ลายปู ชาวไทยทรงดำมักปักลวดลายปูไว้บนผืนผ้าเพื่อเตือนสติและเป็นอุทาหรณ์ ในเรื่องความประมาท การขาดความระมัดระวังและ ความรอบคอบ ดังเช่นชายที่วางแผนฆ่าปู แต่ลืมว่าตนเอง ผูกเคียวข้างหนึ่งไว้กับปลายอีกข้างหนึ่งบนคานหาบข้าวที่นำไปกระแทกปู เคียวจึงตัดคอของชายผู้นั้นขาดสะบั้น

๒.๕ ลายช้าง ชาวไทยทรงดำถือว่าช้างเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ ช้างจึงเป็นสัตว์ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ความสง่างาม ความเจริญรุ่งเรือง และเป็นสัตว์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

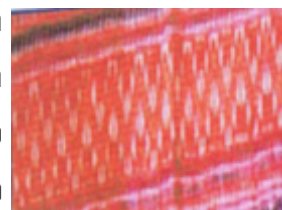
๒.๖ ลายตัวลิง จากตำนานโบราณของชาวไทยทรงดำเล่าว่า ลวดลายนี้เกิดจากการระลึกถึงลูกของหญิงหม้ายยากจนพยายามวิ่งเข้าไปในป่าแล้วแปลงกายเป็นลิงไปเก็บผลไม้ แล้วไม่กลับมาหามารดาอีก แม่คิดถึงจึงเกิดความคิดที่จะทอผ้าแล้วปักลายลิงเป็นการระลึกถึงลูกที่จากไป

๒.๗ ลายสิงโต สิงโตเป็นสัตว์เจ้าป่า คนไทยนิยมนำมาทำหน้าที่เป็นยามเฝ้าประตูในสถานที่ต่าง ๆ โดยมี ความเชื่อกันว่าสามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายได้ ชาวไทยทรงดำจึงนำมา ปักลงบนลวดลายผ้า เพื่อแสดงถึงอำนาจ ศักดิ์ศรี ความแข็งแกร่ง ความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว และความอดทน

๒.๘ ลายงูเหลือม ชาวไทยทรงดำจะไม่นิยมปักลวดลายนี้บนผืนผ้าแล้วมอบให้หญิงสาว เนื่องจากลักษณะการเคลื่อนไหวของงูเลื้อยคดเคี้ยวไปมา เป็นการเปรียบเทียบไม่ให้ผู้หญิงประพฤติตัวดั่งเช่นการเลื้อยของงู แต่ผ้าทอลวดลายนี้สามารถมอบให้หญิงที่แต่งงานแล้วได้ เพราะหญิงที่แต่งงานแล้วสามารถเผชิญกับอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้ นับเป็นคนที่มีจิตใจมั่นคงสมบูรณ์แล้ว แต่ผ้าทอลายงูเหลือมนำไปถวายพระสงฆ์ได้

๒.๙ ลายกบ สืบเนื่องจากอาชีพหลักของชาวไทยทรงดำแต่เดิมนั้นได้แก่การทำนา ได้ยินเสียงร้องของกบ จึงเกิดความเชื่อว่าเป็นการร้องขอฝนเพื่อให้ข้าวได้ผลดี และยังมีความเชื่อว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการดำรงชีวิตของชาวไทยทรงดำ ลายกบ มักปรากฏบนผ้าขาวม้าไว้สำหรับให้เจ้าสาวเตรียมเป็นของขวัญแก่ญาติผู้ใหญ่ ฝ่ายเจ้าบ่าวในวันแต่งงาน

๒.๑๐ ลายหน้าเสือ ตามตำนานเล่ากันว่าบางฤดูของการทำนา ชาวนาประสบกับปัญหาขาดน้ำ แห้งแล้ง จึงเดินทางไปขอฝนที่เมืองฟ้า เมื่อถึงทางเข้าเมืองฟ้า พระยาแถนจึงสั่งเสื่อซึ่งเป็นยามเฝ้าประตูไปดู เสื่อก็ก็นำพาน้ำมาให้ชาวนาร้องขอฝน จึงไม่ทำร้ายคนเหล่านั้น ชาวไทยทรงดำจึงถือว่า เสื่อเป็นผู้พิทักษ์รักษาล้อมการเกษตร ต่อมาจึงนำภาพเสื่อมาเป็นสัญลักษณ์แห่งฤดูกาล และปักลวดลายเสื่อเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดี

๒.๑๑ ลายหมาล่า เป็นลวดลายที่ชาวไทยทรงดำประดิษฐ์ขึ้นเพื่อระลึกถึงบุญคุณของหมาที่คอยนั่งเฝ้า นอนเฝ้า ปกป้องรักษา ดูแลความปลอดภัยให้กับผู้หญิงที่นุ่งทอผ้าได้ถนัดบ้าน จึงนำรอยเท้าหมาซึ่งย่างไปย่างมา มาประดิษฐ์เป็นลวดลายขึ้น

๒.๑๒ ลายตานกแก้ว ธรรมชาติของนกแก้ว เป็นสัตว์ที่มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดี รักพวก รักฝูง และมีความสมัคสมานสามัคคี คอยเฝ้าระวังคนแปลกหน้าได้ ชาวไทยทรงดำจึงประดิษฐ์ลวดลายนี้ไว้บนหมอน เพื่อใช้ในพิธีแต่งงาน เมื่อชาวไทยทรงดำได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา จึงมีการหลอมรวมเอาวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมเดิมของตนเข้าด้วยกัน มีการนำเอาภูมิปัญญาเครื่องเก่าก่อนเข้ามาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตตน เกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรมขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อเตือนสติให้คู่สมรสมีความซื่อตรง ต่อกันทั้งกายและใจ

๒.๑๓ ลายหย่าเหือน เป็นลวดลายที่เกิดจากจินตนาการของผู้ประดิษฐ์ที่พบเห็นธรรมชาติของจิ้งจกที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย อยู่ร่วมกับสัตว์อื่นได้อย่างปกติสุข ไม่มีนิสัยก้าวร้าว ไม่ดุร้าย ไม่รังแกสัตว์อื่น ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำที่สามารถปรับตัวอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นด้วยความสงบสุข และการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย จิ้งจกจึงเปรียบเสมือนตัวแทนที่สะท้อนถึงความเป็นไทยทรงดำได้เป็นอย่างดี

ส่วนสีที่ใช้ในลวดลายนี้ได้แก่ สีขาว หมายถึง สัจธรรมของชีวิตที่ทุกคนเกิดมาด้วยความบริสุทธิ์ ในที่สุดก็ต้องตาย สีขาว-สีดำจึงเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้คนหลงระเหิดในการดำรงชีวิต

๓. ลายเครื่องมือเครื่องใช้ ลายผ้าแต่ละประเภทล้วนเกิดจากการคิดและประดิษฐ์สร้างสรรค์ของผู้หญิง ได้แก่

ลายข้าวหลามตัด เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงขันหมากหรือพานสำหรับใส่สิ่งของในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เซ่นไหว้ แถนและผีบรรพบุรุษ การแต่งงาน เป็นต้น

๔. ลายของสถานที่และสิ่งของ ด้วยอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาที่หล่อหลอมเข้ากันกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเดิมของชาวไทยทรงดำโดยเฉพาะการนับถือผี จึงคิดประดิษฐ์ลวดลายของสถานที่และสิ่งของลงบนผืนผ้า มีจำนวนทั้งหมด ๕ ลาย ดังนี้

๔.๑ ลายโบสถ์ การสร้างวัดต้องสร้างโบสถ์ก่อนเป็นประการแรก เพื่อประดิษฐานองค์พระพุทธรูป ชาวไทยทรงดำมีความเชื่อว่าผู้ใดสามารถประดิษฐ์ลายนี้ได้ ตายไปจะได้ขึ้นสวรรค์ นับเป็นบุญกุศลนักแล

๔.๒ ลายธรรมาสัน ธรรมาสันเป็นเครื่องแสดงธรรมของพระสงฆ์ ใช้สำหรับงานบุญเท่านั้น

๔.๓ ลายใบเสมา ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เนื่องในพระพุทธศาสนา ลายใบเสมาเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ประเพณีของการนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นหลักเขตกำหนดอาณาบริเวณศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ซึ่งทำหน้าที่แทนพระพุทธรูป สถูป เพื่อให้คนกราบไหว้ ลายนี้ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ตลอดถึงการทำบุญเพื่อผลในชาติหน้า

๔.๔ ลายหอปราสาท ปราสาทเป็นที่พำนักอาศัยขององค์พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ และขุนนาง ชาวไทยทรงดำเทียบเท่ากับชนชั้นผู้ต่ำ เป็นผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ของชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ ชาวไทยทรงดำจะนำผ้าทอลายนี้ถวายพระสงฆ์หรือมอบให้กับชนชั้นผู้ต่ำ นับเป็นสัญลักษณ์ของความเคารพนบ

๔.๕ ลายดอกธรรมจักร และลายดอกธรรมจักรแปดเหลี่ยม เกิดจากแนวความคิดในความหมายของธรรมจักร หมายถึง ล้อธรรมที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงขับเคลื่อนเผยแผ่พระธรรม ว่าด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง อันเป็นทางเลี่ยงแห่งการปฏิบัติที่สุโต้ง ๒ ทาง และหลักอริยสัจ ๔ เป็นความจริงอันประเสริฐ

มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง เป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ไม่ให้นุชนุชดาเนินชีวิตเอียงสุด ๒ ทาง หรือเอียงเน้นไปทางใดทางหนึ่ง ทางแรกเรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค หลงระเห็จในรสแห่งกามสุขแห่งรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ทางที่สองเรียกว่า อุตตกิลมถานุโยค เป็นทางที่สร้างความลำบากในการดำเนินชีวิต เช่น การประกอบกิจการอย่างหามรุ่งหามค่ำ การบำเพ็ญเพียรด้วยการทรมานตน เป็นต้น

ดังนั้น หนทางที่หลีกเลี่ยงจากการปฏิบัติอย่างสุดโต่ง ๒ ทาง คือทางสายกลาง เป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือมรรคมืองค์ ๘^๖ ประกอบด้วย มีความเห็นและเข้าใจอย่างถูกต้องและลงมือปฏิบัติ (สัมมาทิฐิ) คิดซื่อตรง สุจริต และตั้งใจทำสิ่งที่ดีงาม (สัมมาวาจา) ใช้คำพูดสุจริต ไพเราะ

^๖ ที่.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖-๑๒๗ ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๓.

อ่อนหวาน เป็นคำจริงและชวนฟัง ไม่พูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ (สัมมาวาจา) กระทำในสิ่งที่สุจริต (สัมมากัมมันตะ) ประกอบอาชีพสุจริต เว้นจากการค้าขายสิ่งมีชีวิตทุกชนิด รวมทั้งอาวุธและยาพิษ (สัมมาอาชีวะ) ละจากการกระทำชั่ว กระทำแต่สิ่งดี (สัมมาวายามะ) กระทำทุกอย่างด้วยจิตสำนึกอยู่เสมอ (สัมมาสติ) ควบคุมจิตให้มั่นคง แน่วแน้อยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้จิตฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ (สัมมาสมาธิ) และ อริยสัจ ๔^๗ ประกอบด้วย การยอมรับ ถ้อยคำที่จะเผชิญปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและแก้ปัญหาเหล่านั้น (ทุกข์) การค้นหาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น (สมุทัย) เพื่อความดับทุกข์ (นิโรธ) ด้วยการปฏิบัติให้ล่วงสู่ถึงความดับทุกข์ (มรรค) คือ มรรคมรรค ๘

ชาวไทยทรงดำนิยมปกวาดลายธรรมจักรไว้บนผืนผ้าทอ โดยเฉพาะผ้านุ่งที่ใช้ใส่ไปทำบุญตามเทศกาลต่าง ๆ เพื่อสื่อความหมายถึง ความดี การปฏิบัติดี ให้ทุกคนดำเนินชีวิตด้วยความดีตามมรรคมรรค ๘ และอริยสัจ ๔ ที่เป็นลายละเอียดอยู่ในวงกลลธรรมจักร

จากปรัชญาชีวิตที่ปรากฏผ่านอัตลักษณ์บนลวดลายผ้าทอของชาวไทยทรงดำ สื่อความหมายถึงวิถีชีวิตในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรม^๘ ดังนี้

ปรัชญาชีวิตด้านเศรษฐกิจ

ชาวไทยทรงดำมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้กรอบของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ใช้ชีวิตที่เน้นการประกอบอาชีพและดำรงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียรพยายาม อุตุน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หุนหัน รู้จักพอเพื่อสกัดกั้นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ประมาทการประกอบอาชีพ^๙ เช่น ลายดอกธรรมจักร ลายดอกมะละกอ และลายงา บ่งบอกถึงความเรียบง่ายและอดทน

ปรัชญาชีวิตด้านสังคม

ชาวไทยทรงดำเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในเรื่องครอบครัว เน้นการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองต่อกันระหว่างบิดา มารดา กับบุตร และเน้นให้ความสำคัญด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นหลัก โดยเฉพาะในเรื่องของความกตัญญูต่อกัน ดังคำพุทธศาสนสุภาษิตว่า “นิमितฺตํ สาธุรูปานํ กตญญูตเวทิตา”

^๗ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๕/๒๐๘; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

^๘ สัมภาษณ์ นายอัครวัฒน์ (หมอชาติ) บุญสูงเพชร ประธานศูนย์ศึกษาไทยดำจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๒.

^๙ พระพรหมบัณฑิต, พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, บรรยายในโอกาสเป็นประธานเปิดการเสวนาครูพระสอนศีลธรรมร่วมกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ณ หอประชุม มวก.๔๘ พรรษา มจร. วังน้อย อ.ยธยา เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐. สืบค้นออนไลน์ : “พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.watprayoon.com/main.php?url=dhamma_view&id=1217&cat=D&dhamid=1 [๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๒].

ให้มีการหมั้นระลึกถึงพระคุณพ่อแม่ในขณะที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว ด้วยการแสดงออกในการไหว้ผีบรรพบุรุษจะเห็นได้ในทุกพิธีกรรม เช่น ลายหน้าเสือ ลายแมงมุม ลายชอกูด ลายหมาล่า และลายตัวลิง หลังจากพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิต พิธีกรรมทางสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ อุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่และญาติพี่น้อง หากผู้ใหญ่ในครอบครัวมีชีวิตอยู่ หรือแม้แต่ในสังคม ชุมชน ให้มีอัยยาศัยรู้จักพระคุณและตอบแทนบุญคุณต่อท่านตามความเหมาะสม ที่การเคารพ เชื้อพงศ์อาบรมสั่งสอนที่ดีที่ถูกต้อง พร้อมทั้งน้อมนำไปปฏิบัติ ส่วนบิดามารดาก็มีหน้าที่ เลี้ยงดูบุตร อบรมสั่งสอนทั้งเรื่องทางโลกและทางธรรม ตลอดถึงการสงเคราะห์ สำหรับการครองชีวิต ในชุมชนและสังคมนั้น ชาวไทยทรงดำยึดหลักแห่งการสงเคราะห์ช่วยเหลือ ยึดเหนี่ยว และเกื้อกูลกันไว้เหมือนเกาะกุมเชื่อมโยงคนในโลกในสังคมในคนที่มีความแตกต่างกันว่าจะเป็นด้านชีวิตความเป็นอยู่ ฐานะทั้งทางด้านการครองชีพ การศึกษาและสังคม ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำกันให้มีความเสมอเหมือนเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะการส่งเสริมคนให้ดีขึ้น ด้วยข้อปฏิบัติ ดังนี้ การให้และการแบ่งปันกันในครอบครัว หมู่ญาติ และสังคมเป็นธรรมพื้นฐานของการเอื้ออาทร การพูดจาด้วยคำอันเป็นที่รัก น่านำ น่านำเสนอหา พูดคำจริง ไม่เพ้อเจ้อเหลวไหล เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคม หากไม่มีปียาวจาต่อกัน ความหวาดระแวง ความหตุใจก็จะเกิดขึ้น นับเป็นการทำลายมิตรทางหนึ่งได้ การทำสิ่งที่ประโยชน์ทั้งทางกาย วาจา ใจ ต่อครอบครัว ญาติพี่น้อง สถาบัน ประเทศชาติ ในทุกเวลาและทุกโอกาส วางตนให้มีความเหมาะสม พอเหมาะพอดีในหน้าที่ของตนอย่างเสมอต้นเสมอปลายในองค์กรหรือในสังคม หากคนไม่ทำหน้าที่แห่งตน ความวุ่นวายในสังคมก็จะเกิดขึ้น ผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานในองค์กรต้องไม่ยุยงส่งเสริมให้คนแตกแยก มิฉะนั้นคนจะแตกแยก คนขาดความสามัคคีในครอบครัว ส่งผลกระทบต่อการพัฒนา อย่างยั่งยืนได้

หลักปฏิบัติเพื่อผูกมัดและยึดเหนี่ยวใจก่อให้เกิดความสามัคคีในครอบครัว ญาติพี่น้อง สถาบันชุมชนและสังคม ที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์บนลวดลายผ้าของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำนี้ เช่น ลายตานกแก้วและลายงา ตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สังคหวัตถุสี่ประการ^{๑๐} ประกอบด้วย การให้ (ทาน) การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละแก่ผู้อื่นและสังคม ธรรมข้อนี้เป็นการสกัดกั้นความละโมภ ความเห็นแก่ตัว การพูดจาด้วยความจริงใจ ไพเราะ อ่อนหวาน องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ว่า การพูดเป็นบันไดขั้นแรกในการผูกมิตรไมตรีขึ้นได้ (ปียาวจา) การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ครอบครัว หมู่ญาติ สถาบัน ชุมชน สังคม ตามกำลัง แรงกายด้วยความเต็มใจ ตลอดถึงการช่วยแก้ปัญหาให้กับองค์กร หรือส่วนรวมด้วย (อติถจริยา) การวางตนกับทุกคนอย่างเสมอเหมือนกัน

^{๑๐} ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗ ; ๒๖๗/๒๔๔ ; อ.จตุกก. ๒๑/๓๒/๔๒ ; ๒๕๖/๓๓๕ ; อ.อ.ฐก. ๒๓/๑๑๔/๒๒๒ ; อ.นวก. ๒๓/๒๐๘/๓๗๗ ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๖.

รับผิดชอบในหน้าที่การงานอย่างเหมาะสม ถูกต้องในหน้าที่แห่งตน เป็นทางที่ช่วยป้องกันความหวาดระแวง ในหน้าที่ของตน ซึ่งส่งผลให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (สมานัตตตา)

นอกจากนี้ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ชาวไทยทรงดำรงอบรมลูกหลานให้มี ความเคารพ นบนอบต่อกัน ซึ่งทำให้เกิดความมีวินัยเพื่อยุติให้คนอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ประพฤติ คุณงามความดี แม้แต่การสร้างเสริมครอบครัวสันติสุข สมาชิกในครอบครัวต้องมีความเคารพกัน พ่อแม่ต้องอบรมสั่งสอน ลูกให้ใช้ชีวิตที่ถูกต้อง มีความเคารพและให้เกียรติต่อกัน มีการชักจูงให้ทำกิจกรรม ที่สร้างสานสัมพันธ์กัน อย่างสม่ำเสมอ เช่น ลายปลาและลายสิงโต ตรงกับหลักพระพุทธศาสนา เรื่อง การวธธรรม^{๑๑} หมายถึง การเคารพในสถาบันชาติ ศาสนา และองค์พระมหากษัตริย์ เช่น จัดกิจกรรมเพื่อแสดงความจงรักภักดี ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา เคารพทางกาย เช่น เคารพแก่ผู้อาวุโส ให้เกียรติแก่บุคคลอื่น เคารพ ทางวาจา พูดจาให้เหมาะสมกับบุคคล เคารพในสิทธิ์ของผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา เคารพในความคิดเห็น ของผู้อื่น ยอมรับทัศนคติของผู้อื่น และเคารพในวัฒนธรรม ประเพณี กฎระเบียบในสังคม

นอกจากการวธธรรมแล้ว การประพฤติปฏิบัติตนในสังคมชาวไทยดำ ยังให้สมาชิกทุกคนตั้งมั่น อยู่ในความสามัคคี มีความเมตตาต่อกันทั้งทางกาย เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูล การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นอก เห็นใจซึ่งกันและกันทางวาจา เช่น พูดจาดีเหตุผล สุภาพ ไพเราะจับใจ น่ารัก ไม่พูดให้คนอื่น เจ็บช้ำน้ำใจ ทางใจ คิดดีต่อผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่อิจฉาริษยา มุ่งมาดอาฆาตพยาบาท จ้องแค้น ตรงกับหลัก พระพุทธศาสนาข้อสารณียธรรม ๖^{๑๒} ได้แก่ เมตตาเมตตาโมกขกรรม ประราณาดีต่อกัน ไม่ริษยา อคติ และรู้จัก ให้อภัยแก่ผู้อื่นเสมอ เมตตาวัจจกรรม พูดจาด้วยความรักและปรารถนาดี พูดให้กำลังใจ ไม่พูดซ้ำเติม เมตตา กายกรรม ทำความดีด้วยการสนับสนุนช่วยเหลือกัน ไม่ทำร้ายและรังแก กตขัมหมะจนทำให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ สาธารณโมกข์ แบ่งปันและให้รางวัลตามโอกาสที่เหมาะสมด้วยความเสมอภาค สีสสามัญญตา ประพฤติตนตามกฎกติกาของสังคม ทิฐีสสามัญญตา ยอมรับในข้อคิดเห็นที่ตรงกันข้าม กับตน และหา จุดร่วมสากลที่ทุกคนยอมรับได้

ปรัชญาชีวิตในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรม

ชาวไทยทรงดำ นอกจากจะมีภาษาพูด ภาษาเขียน อาชีพ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ที่เป็น เอกลักษณ์ของตนแล้ว อัตลักษณ์ที่เด่นชัด ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นไทยทรงดำอย่างชัดเจน ได้แก่ วัฒนธรรม การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม การดำรงชีวิตยังคงผูกพันกับความเชื่อเดิมเกี่ยวกับ สิ่งนี้เป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและพิธีกรรมไว้ อย่างเคร่งครัด

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๙.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗๓.

วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย ชาวไทยทรงดำแต่งกายด้วยเครื่องนุ่งห่มที่มีสีดำ ไม่ว่าจะเป็นชุดที่ใส่ในชีวิตประจำวันและโอกาสสำคัญ รวมทั้งชุดที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ในผืนผ้าแต่ละผืน มักประดับประดาได้ด้วยการปักหรือการถักลวดลายผ้าต่าง ๆ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลายสัตว์ในจินตนาการ และลายผสมอื่น ๆ ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งมีลักษณะและมีความเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าของชาวไทยทรงดำ มีความเชื่ออยู่หลายลักษณะ เชื่อความเชื่อเรื่องสัจธรรมของชีวิต เช่น ลายแตงโมและลายใบพัด ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เช่น ลายดอกไม้แล้วเสร็จ ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ เช่น ลายดอกจันทร์ ลายดอกธรรมจักร และลายดอกบัว ความเชื่อเรื่องบุญคุณ เช่น ลายตัวลิง และลายแมงมุม ความเชื่อเรื่องความยากกรง เช่น ลายสิงโต ลายช้าง ความเชื่อเรื่องความรักและความสวยงาม เช่น ลายปลา ความเชื่อเรื่องการคุ้มครอง เช่น ลายแมงมุม ความเชื่อเรื่องการคิดถึง เช่น ลายตัวลิง ลายแมงมุม ความเชื่อเรื่องอำนาจ เช่น ลายสิงโตและลายช้าง

นอกจากนี้แนวความคิดที่ปรากฏบนลวดลายผ้าของชาวไทยทรงดำยังสะท้อนถึงปรัชญาชีวิตที่แสดงออกมาในรูปของประเพณีและพิธีกรรม เช่น ความเชื่อในพิธีเสนเรือน ความเชื่อในพิธีเสนตัวหรือเสนเรียกขวัญ ความเชื่อในพิธีปาดตงข้าวใหม่ ความเชื่อในพิธีปาดตง ความเชื่อในพิธีกรรมการตาย ความเชื่อในพิธีกรรมการเกิด ความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในเรื่องของความกตัญญูกตเวที ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตาปราณี และเรื่องของกรรมดีกรรมชั่ว เป็นต้น

ในส่วนด้านประเพณีของชาวไทยทรงดำไม่ว่าจะเป็นประเพณีการบวช ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแต่งงานหรือประเพณีกินตอง ล้วนแฝงด้วยคุณธรรมเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวที ความเมตตาอารีย์ ความเสียสละ ความอดทน อดกลั้น และอดออม ความสามัคคี ความมีระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง มงคลชีวิต ๓๘, ทิศ ๖, สังคหวัตถุ ๔, สาราณียธรรม ๖ และโลกपालธรรม ๒

สรุป

ปรัชญาชีวิตที่ปรากฏผ่านอัตลักษณ์บนลวดลายผ้าทอของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ สะท้อนถึงอัตลักษณ์ในวิถีชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ปรัชญาชีวิตด้านเศรษฐกิจ ชาวไทยทรงดำประกอบกิจกรรมอาชีพบนพื้นฐานของ หลักมัชฌิมาปฏิปทา ด้วยการประกอบกิจการงานด้านการผลิตเพื่อครอบครัวและชุมชน บริโภคแบบพออยู่พอกินเป็นหลักครอบครัวและชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่เน้นกำไรสุทธิหรือความร่ำรวยเป็นเป้าหมายสูงสุด เมื่อมีความสุขสมบูรณ์แล้ว จึงผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นการสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน โดยการถ่ายทอดผ่านลวดลายผ้าในกลุ่มพันธุ์พฤกษา เช่น ลายดอกมะละกอ ลายดอกธรรมจักร กลุ่มลายสัตว์ เช่น ลายปลา

๒. ปรัชญาชีวิตด้านสังคม ชาวไทยทรงดำให้อัตลักษณ์ปฏิบัติในหน้าที่ของตนต่อกันทั้งในครอบครัว ชุมชน สังคม และสถาบัน ภายใต้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมของพระพุทธศาสนาและคติ ความเชื่อเดิมที่มีการนับถือผี คุณธรรมต่าง ๆ ได้แก่ ความกตัญญูตเวที หลักพรหมวิหารสี่ ทิศ ๖ มงคลชีวิต ๓๘ สังคหวัตถุ ๔ สารายณียธรรม ๖ หลักการวธรรม ศีล ๕ หลักความสามัคคี และหิริโอตตปปะ โดยถ่ายทอดผ่านลวดลายผ้าในกลุ่มพันธุ์พุกษา เช่น ลายดอกมะลิ ลายดอกผักกูด ลายดอกผักแว่น กลุ่มลายสัตว์ ได้แก่ ลายหมาย่า ลายตานกแก้ว ลายหน้าเสือ ลายตัวลิง

๓. ปรัชญาชีวิตด้านวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ชาวไทยทรงดำได้หล่อหลอมแนวความคิดด้านความเชื่อ เป็นการนับถือผีกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ถ่ายทอดออกมาในรูปของวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม อย่างเห็นได้ชัด อาทิ วัฒนธรรมการแต่งกาย แฝงไว้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมเกี่ยวกับสังขธรรมของชีวิต มงคลชีวิต ๓๘ (ความไม่ประมาท) หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ หลักไตรลักษณ์ สารายณียธรรม ๖ การปล่อยวาง ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสามัคคี และความอดทนอดกลั้น ปรัชญาชีวิตด้านวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ดังกล่าว ผ่านการรังสรรค์ลงบนลวดลายผ้าทอของชาวไทยทรงดำไม่ว่าจะเป็น ลวดลายพันธุ์พุกษา ลวดลายสัตว์ ลวดลายเครื่องมือเครื่องใช้ และลวดลายของสถานที่และสิ่งของ ตลอดจนลายเบ็ดเตล็ดทุกประเภท

บรรณานุกรม

- กาญจนา สุวรรณศิลป์ และคณะ. “ความดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวไทยทรงดำ (ลาวโซ่). การศึกษาบ้านสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๔๔ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙) : ๙๙ – ๑๐๑.
- กานต์ทิศา สีหมากสุก. วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในพิธีกรรมของชาวไทยทรงดำ : กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘.
- กฤษฎา ดิษบรรจง. “กระบวนการให้ความคุ้มครองด้านลิขสิทธิ์ในภูมิปัญญาพื้นบ้านและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ จังหวัดสุพรรณบุรี”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.
- ณัฐพล ขอฐานานุกิตติ. “การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเชิงพาณิชย์”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์. ราชชมงคลธัญบุรี ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๙): หน้า ๒๔-๔๖.

ทวีเกียรติ ไชยงยศ. **สุนทรียะทางทัศนศิลป์**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มนู อุดมเวช. **ผ้าไทย : ผ้าไทกับการอพยพ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

สมุตราชนบุรี. กรุงเทพมหานคร: สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, ๒๕๖๘.

สัมภาษณ์ นางไกร มั่นเพชร ประธานกลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านยางลาว หมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านดอน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ นายทรงบท คุ่มฉายา นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบ้านดอน อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๒.

สัมภาษณ์ นายอัครวัฒน์ (หมอชาติ) บุญสูงเพชร ประธานศูนย์ศึกษาไทยดำจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๒.

เว็บไซต์

พระพรหมบัณฑิต. **พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. บรรยายในโอกาสเป็นประธาน เปิดการเสวนาครูพระสอนศีลธรรมร่วมกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มจร. วังน้อย อ.ยี่งอ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐. สืบค้นออนไลน์ : “พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.watprayoon.com/main.php?url=dhamma_view&id=1217&cat=D&dhamid=1 [๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๒].

ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี. “ประวัติความเป็นมาไทยทรงดำ (โซ่งดำ)”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com>site>home> [๑๕ กันยายน ๒๕๖๒].